

Latvijas Zinātņu vēstures asociācijas Goda biedram Ilgaram Grosvaldam – 85

The Honorary Member of Latvian Association of the History of Sciences Ilgars Grosvalds – 85 Years

Irēna Berga, *Latvian Museum of the History of Chemistry,*

Ivans Griņevičs, *Latvian Association of the History of Sciences*

1. att. Dr. sc. ing. Ilgars Grosvalds ar Latvijas Zinātņu vēstures asociācijas biedriem monogrāfijas «Grēviņu dzimta» atvēršanas svētkos (foto I.Griņevičs).

Stāv (no kreisās): U.Alksnis, J.Briedis, H.Guļevskis, I. Grosvalds, J. Klētnieks, I. Berga; priekšā sēž (no kreisās): A.Zigmunde, A.Krūze.

2012.gada augustā Latvijas Ķīmijas vēstures muzejā notika ķīmiķa tehnologa, zinātņu vēsturnieka, Valsts emeritētā zinātnieka (2006) Ilgara Grosvalda godināšana, tika atklāta I.Grosvaldam veltīta izstāde un notika viņa monogrāfijas «Grēviņu dzimta» atvēršanas svētki. Viņa ieguldījumu ķīmijas, tehnikas un vēstures zinātņu attīstībā augsti novērtēja Rīgas Tehniskās universitātes rektors Leonīds Ribickis un Jūrmalas Dome, piešķirot Atzinības rakstus, kā arī Latvijas Zinātņu vēstures asociācijas goda biedri, izsakot atzinību par ilggadējo darbu. Viņš apbalvots ar P. Valdena prēmiju un medaļu (1994) par pētījumu ciklu Zinātnes un tehnoloģijas attīstība Latvijā un trimdā.

Kopš 1962.gada I.Grosvalds darbojas Latvijas Dabaszinātnieku apvienībā, kuru 1992.gadā nosauca par Latvijas Zinātņu vēstures asociāciju. 1994.gadā viņu izvirzīja par šīs asociācijas sekretāru. 1997.gadā I.Grosvaldam kā

pirmajam piešķīra Latvijas Zinātņu vēstures asociācijas Goda locekļa nosaukumu. Asociācijas prezidents šajā laikā bija J.Stradiņš, bet viceprezidenti S. Timšāns, J. Klētnieks, A. Vīksna, J. Štrauhmanis.

Nerimtīgais zinātnieks darbojas vēl vairākās biedrībās: Latvijas Dabas un vēstures biedrības Tehnikas pieminekļu aizsardzības sekcijā, Latvijas zinātnieku savienībā, Latvijas Ķīmijas biedrībā. Ir „Tēvzemei un Brīvībai/LNNK” biedrs, bijis Domes loceklis no 1993. līdz 1997.gadam.

Tehnisko zinātņu doktors Ilgars Grosvalds savos 85 gados ir autors septiņsimt zinātniskiem un populārzinātniskiem darbiem. Nenogurdināmais zinātnieks vēl joprojām veic pētniecisko darbu, kā arī iesaista pētījumos studentus. Katru gadu iznāk kāds izdevums, kura tapšanā piedalījies I. Grosvalds.

Pēdējo gadu pētījumi Latvijas zinātņu vēsturē aptver tās attīstību, zinātniskos centrus un ievērojamākos pētniekus laika posmā no 19.gs. vidus līdz mūsdienām. I.Grosvalds plaši aprakstījis zinātnes izaugsmes pirmo posmu. Kopā ar I.Knētu, J.Stradiņu, J.Briedi, H.Guļevski, J.Klētnieku, U.Alksni, A.Zigmundi, J.Krastiņu, I.Strazdiņu, un S.Pijoli uzrakstīta monogrāfija „Augstākās tehniskās izglītības vēsture Latvijā” 1. daļa – Rīgas Politehnikums, Rīgas Politehniskais institūts (1862–1919), kas iznāca 2002.gadā. Tajā apkopots bagātīgs izziņas materiāls par šo augstskolu un mācību spēkiem. Turpmāko 10 gadu laikā šim izdevumam sekoja 2. daļa (2004) – Tehniskās fakultātes Latvijas Universitātē, Rīgas Universitātē, Latvijas Valsts Universitātē 1919–1958, 3. daļa (2007) – Rīgas Politehniskais institūts 1958–1990 un 4.daļa Rīgas Tehniskā universitātē (1991–2008). Apjomīgais darbs nozīmīgs ar to, ka pirmo reizi latviešu valodā ir izdota Latvijas augstākās tehniskās izglītības vēsture.

2.att. Dr. sc. ing. Ilgars Grosvalds.

Atsevišķos rakstos I.Grosvalds pievērsies Latvijas pirmās augstskolas (PR un RPI) sakariem ar Tērbatas universitāti, aprakstījis tās absolventu devumu zinātnes attīstībā Krievijā, Polijā, Igaunijā, Lietuvā, Baltkrievijā un Ukrainā, izvērtējis V.Līvena, M.Glāzenapa, V.Keldiša, P.Budņikova un K.Blahera ieguldījumu zinātnē. Plašāks materiāls par ķīmiķiem ietverts grāmatā „Ķīmija Rīgas Politehnikumā un Rīgas Politehniskā institūtā” (2001), kas sarakstīta kopā ar U.Alksni, A.Rupli un I.Meirovicu. Vairāki viņa raksti veltīti arī atjaunotajam Rīgas Politehniskajam institūtam. Kopā ar U.Sedmali aprakstīta RPI Ķīmijas fakultātes Silikātu tehnoloģijas fakultāte. Izdotas profesoru J.Eiduka, E.Freidenfelda, P.Paukša un U.Sedmaļa biobibliogrāfijas.

I.Grosvalds labi izpētījis tehniskās izglītības attīstību Latvijas Universitātē starpkaru laikā. Materiāli apkopoti grāmatā „Ķīmija Latvijas Universitātē 1919–1944” (2005) kopā ar U.Alksni, I.Meirovicu un A.Rupli.

Par trimdas latviešu zinātniekiem – LU mācībspēkiem, audzēkņiem un pētniekiem, kas ieguvuši izglītību ārzemēs un likuši tālu aizskanēt Latvijas un latviešu vārdam, liecina darbi: „Latvijas Universitātes ķīmiķu ceļi un likteņi pasaulē”, „Latviešu farmaceiti trimdā” un „Latvijas Universitātes dabaszinātnieku devums trimdā”. Sarīkotas daudzas izstādes Latvijas Ķīmijas vēstures muzejā. Kopā ar kolēģiem organizēti piemiņas lasījumi un kolokviji Rīgas Tehniskās universitātes Ķīmijas fakultātē. Ar Kanādas latviešu inženieru apvienības atbalstu izveidota ekspozīcija „Latviešu ķīmiķi un tehniskā inteliģence pasaulē”.

Tapuši raksti par ķīmisko ražošanu Latvijā no pirmsākumiem līdz 1918.gadam, kas sarakstīti kopā ar U.Alksni, I.Meirovicu, A.Zalsteru un A.Rupli, un iznākusi grāmata: „Ķīmiskās ražošanas attīstība Latvijā” (2008).

Aktīvi darbojās žurnālu „Akadēmiskā Dzīve” (1994–2000), „Tehnikas Apskats” (1994–2006), „Baltijas zinātņu vēstures apcerējumi” redkolēģijās. Joprojām ir RTU zinātnisko rakstu Zinātņu un augstskolu vēsture (no 2001) redakcijas kolēģijas loceklis.

Grosvalds dzimis pirms 85 gadiem ASV Masačūsetas pavalstī Lorensas (Lawrence) pilsētā 40 km no Bostonas būvuzņēmēja Džona (Jāņa) un Ellas Grosvaldes, dzim. Grēviņa, ģimenē. Vecāki dēlam deva vārdu Džons Ilgars un Lorensā izdotajā dzimšanas apliecībā viņš reģistrēts kā John Ilgar. Divdesmito gadu beigās ģimene atgriezās neatkarīgajā Latvijā. Džons un Ella Grosvaldi iegādājās namīpašumus Rīgas Jūrmalā, Undīnes ielā 7 un Jūras ielā 7. Diemžēl reģistrējot mazo Džonu Ilgaru Rīgas Dzimtsarakstu nodaļā, izdota apliecība, kurā saglabājās tikai vārds Ilgars. Rīgas Jūrmalā, Majoros, pagāja viņa bērnība un skolas gadi. Mācības viņš uzsāka Majoru pamatskolā (1934–1939), kur par pārzini bija Andrejs Skuja, mācītāja un rakstnieka Andrieva Niedras kādreizējais ērģelnieks. Skolas gadi saistās ar interesantām atmiņām. Reiz skolā noticis pārpratums: aizpildot klases žurnālu, skolotāja jautāja Ilgaram par viņa dzimšanas vietu. Viņš atbildēja, ka dzimis Amerikā, par to tika izraidīts no klases, jo skolotāja, nezinādama patiesību, domāja, ka zēns par viņu smejas. Nepalīdzēja pat tas, ka klases biedri Ilgaru aizstāvēja. Pamatskolā matemātikas skolotājs Arturs Stūrmanis, kam vienīgajam no pedagogiem bija augstākā izglītība, par centību rēķināšanā zēnu ne vienu reizi vien atalgoja ar augstāko atzīmi. Majoru pamatskolas ēka piederēja Latviešu biedrībai. Lielajā zālē bieži notika sarīkojumi, teātra izrādes un balles, kurās pulcējās visa Jūrmalas elite: pilsētas galva, policijas priekšnieks, skolotāji, ārsti, pašvaldības un sabiedriskie darbinieki. Vasaras Ilgaram pagāja lielajā skautu nometnē Lielupē, jo viņš bija 3. jūras skautu vienības dalībnieks. Lepni viņš nēsāja savu zilo jūras skautu formu ar daudzajām kabatām, kas zēnam patika daudz labāk nekā zaļā sauszemes skautu forma.

Izturējies eksāmenus, iestājās Jūrmalas Valsts ģimnāzijā, kas bija izvietota kūrmājas telpās Dubultos. Skolas pagalmā bija koncertestrāde uz kuras pirms I Pasaules kara koncertēja simfoniskie orķestri. Starp klausītājiem bieži varēja pamanīt komponistu un mūzikas kritiķi Emīlu Dārziņu.

Ilgaram izveidojās draudzība ar vairākiem klases biedriem, piemēram, G.Čači, kurš kļuvis par datorspeciālistu ASV, T.Kalnāru – virsmežzinī Lielbritānijā, kā arī ar T.Vankinu, I.Ozoliņu, I.Briedi.

II Pasaules kara laikā vasarās strādāja Rundāles „Strēlniekos” pie tēva radnieka Arnolda Gludiņa, kurš pēc kara krita kā nacionālais partizāns Īles bunkurā pie Dobeles. 1944. gada rudenī pēc vācu frontes pārrāvuma un cīņām Jelgavā, no Rundāles, Mežotnē pārceļoties ar prāmi pār Lielupi, Ilgars laimīgi ar riteni nokļuva Jūrmalā. Rudenī atsākās skolas gaitas ģimnāzijā. Pēc kara, kad Jūrmalu pievienoja Rīgai, mācību iestādi pārdēvēja par Rīgas 21. vidusskolu. Pateicoties ķīmijas skolotājai Tatjanai Priedniecei, Ilgars aizraujas ar ķīmiju. Viņa organizē ķīmijas pulciņu, kurā par vadītāju ievēlēja I. Grosvaldu. Viņš organizēja un vadīja pulciņa sanāksmes, gatavoja referātus un priekšlasījumus. Ar Jāni Šlūki, vēlāko Rīgas Medicīnas institūta Farmācijas fakultātes docentu, veica pirmos eksperimentus ķīmijā. Puišiem patika skolā sarīkot nelielus sprādzienus, veicot eksperimentus ar ķīmikālijām, ko nācās pārtraukt pēc skolotājas aizrādījumiem. Ar lielu prieku Grosvalds 1945.gada pavasarī, Atklāto durvju dienu laikā, apmeklēja LVU Ķīmijas fakultāti Rīgā, Kronvalda bulvārī 4. Beidzot vidusskolu 1946.gadā, tālākais ceļš bija skaidrs – uz Ķīmijas fakultāti. Pēc nokārtotiem eksāmeniem viņu uzņēma Farmācijas tehnoloģijas grupā, no kuras drīz vien pārgāja uz Koksnes ķīmijas, bet vēlāk uz Silikātu tehnoloģijas grupu. Kopš tā brīža viņa liktenis ir saistīts ar šo ēku, kurā tagad atrodas Latvijas Ķīmijas vēstures muzejs, jo ķīmiķi pārgājuši uz jaunām telpām.

I.Grosvalds apguva neorganisko, organisko, fizikālo ķīmiju, analītisko, vispārīgās ķīmijas un silikātu tehnoloģiju ievērojamu ķīmiķu vadībā. Jau studiju laikā sāka strādāt par laborantu Latvijas Zinātņu akadēmijas Ķīmijas institūta Silikātu tehnoloģijas laboratorijā, kurā strādā tādi ievērojami ķīmiķi kā Kārlis Karlsons, Alberts Vaivads, Jūlijs Eiduks. Pētniecisko darbu veic A.Vaivada vadībā.

Kad I.Grosvalds ieguva ķīmijas tehnologa kvalifikāciju, viņu 1951.gadā uzaicināja darbā Slokas cementa fabrikā par tehnisko vadītāju. Nākošajā gadā viņš uzsāka studijas Ļeņingradas Industriālā neklāties institūta Rīgas filiālē (1952–1957). Vakaros viņš pasniedza ķīmiju Slokas strādnieku jaunatnes vidusskolā. Par kvalitatīva cementa izveidošanu un ražošanu apbalvoja ar Latvijas PSR Ministru Padomes prēmiju. Pēc diplomdarba aizstāvēšanas 1957. gadā atestācijas komisija viņam piešķīra ķīmiķa tehnologa kvalifikāciju javu saistvielu specialitātē. Viņa vadībā izstrādātā un ražošanā ieviestā tehnoloģija tika atzīta par izgudrojumu. No I.Grosvalda diplomdarba, kuru izstrādāja J.Eiduka vadībā, izauga pirmās divas zinātniskās publikācijas „Dolomītromāncementa attīstība Latvijas PSR teritorijā” un „Iespējas uzlabot Slokas dolomītromāncementa īpašības”.

Sešdesmitajos gados I.Grosvaldu uzaicina veikt javu pētījumus Latvijas Zinātņu akadēmijas Ķīmijas institūtā. Jaunās atziņas un zināšanas apkopoja monogrāfijās „No

piramīdām līdz dzelzsbetonam” (1964), „Latvijas dzīļu bagātības” (1970). Pēc pieciem gadiem viņš aizstāvēja tehnisko zinātņu kandidāta disertāciju, par ko 1993.gadā piešķirts Latvijas Republikas inženierzinātņu doktora grāds. Rīgas Politehniskā institūta Silikātu tehnoloģijas katedrā strādāja par vecāko inženieri, vecāko zinātnisko līdzstrādnieku un pētnieku. Paralēli zinātniskajam un mācību darbam RPI, 1993.gadā atsāka strādāt Valsts tehnikumā (līdz 2009). Ķīmijas nodaļā lasīja lekcijas siltumtehnikā un mehāniskās iekārtās, vadīja ražošanas prakses uzņēmumos un diplomdarbus.

I.Grosvalds kļuvis par vadošo speciālistu javu saistvielu ražošanā un pielietošanā Latvijā. Nodarbojoties ar javu pētījumiem, viņa interesi piesaistīja senās javas, kas cieši savijās ar Latvijas arhitektūras pieminekļu atjaunošanu. Viņu interesē Brāļu kapu, Brīvības pieminekļa un Doma baznīcas atjaunošana. I.Grosvalda ieguldījumu Kultūras ministrija novērtēja, piešķirot Restaurācijas vecmeistara sertifikātu.

Nenovērtējama ir Ilgara Grosvalda loma Latvijas Ķīmijas vēstures muzeja dibināšanā (1975), pilnveidošanā un uzturēšanā, ko sākumā izveidoja kā prof. Gustava Vanaga memoriālo kabinetu. Tā sākotnējais nosaukums bija RPI Ķīmijas fakultātes vēstures muzejs, līdz 20. gs. 80. gados tas paplašinājās un ieguva pašreizējo apjomu un nosaukumu. Kopā ar A.Zeltiņu izveidoja ekspozīciju RP, RPI Ķīmijas nodaļā (1862–1919), LU, LVU Ķīmijas fakultātē (1919–1958). Ekspozīcija „Latviešu ķīmiķi un tehniskā intelīģence pasaulē tapa sadarbībā ar I.Meirovicu un L.Naķeli. Tika izveidoti stendi par LZA institūtiem, RPI, LVU dažādām struktūrvienībām. Kopš 2010.gada kopā ar I.Meirovicu un U.Alksni notiek regulāra ekspozīciju atjaunošana un pārkārtošana.

Neatņemama I.Grosvalda dzīves sastāvdaļa ir organizatoriskais darbs, zinātnes popularizēšana. Kopā ar kolēģiem organizēti piemiņas lasījumi, kolokviji, izstādes (G.Vanagam, A.Ieviņam, P.Valdenam, M.Straumanim u.c.). I.Grosvalds uzstājies daudzās Baltijas zinātņu vēstures konferencēs ar referātiem – Rīgā, Viļņā, Kauņā un Tartu. Piedalījies Baltijas zinātņu vēstures konferenču organizēšanā Rīgā (1987, 1996). Sadarbībā ar Latvijas biedrību „Inflanty” organizējis starptautiskas konferences un simpozijus, kas sekmē Polijas–Latvijas attiecību stiprināšanu.

Pilnīgu pārskatu par I.Grosvalda bagātīgo devumu zinātnē varam gūt, iepazīstoties ar publicētajiem biobibliogrāfijas izdevumiem „Inženierzinātņu doktors Ilgars Grosvalds” (1997, 2007). RTU izdevniecībā ir tapis 3. izdevums.

I.Grosvalds joprojām turpina pētniecības darbu, uzstājas konferencēs, piedalās diskusijās (RTU 53. starptautiskās zinātniskās konferences Tehnisko zinātņu vēstures sekcijā, 2012; LU 71. konferences Zinātņu un muzejniecības sekcijā, 2013), vada ekskursijas Latvijas Ķīmijas vēstures muzejā, dāsni dalās pieredzē un idejās ar kolēģiem un studentiem. Varam tikai novēlēt Ilgaram Grosvaldam turpināt ražīgo darbu gan ķīmijas vēstures izpētē, gan muzejniecībā.